

Asuinympäristöt erilaistuvat, yhteiskunta polarisoituu

Kuinka alueellinen eriarvoistuminen ja asuinalueiden eriytyminen edistävät yhteiskunnan kahtiajakautumista?

MIKKO LEINO

TIIVISTELMÄ Suomessa on laajalti keskusteltu yhteiskunnan ja poliittisen keskustelun polarisaatiosta. Kuitenkin teoreettisesti ja empiirisesti tutkimus poliittisesta polarisaatiosta, sitä määrittävistä jakolinjoista sekä sen vaikutuksista Suomessa on vielä melko vähäistä. Tämän artikkelin tarkoituksena on esittää, miten polarisaatiota voidaan tarkastella Suomen olosuhteissa. Sen erimerkit keskittyvät maahanmuuttoasenteisiin, mutta teoreettisesti sen argumentit ovat yhteensopivia myös muiden poliittisesti merkittävien asiakysymysten kanssa. Suomessa poliittista polarisaatiota ei tulisi tarkastella vain puolueiden ja äänestäjien ideologisen välimatkan avulla, vaan on etsittäväni niitä yhteiskunnallisia jakolinjoja, joissa kahtiajakautuminen on ilmeisintä. Artikkelin tarkastelee sekä alueellisesti että paikallisesti tapahtuvan asuinympäristöjen erilaistumisen merkitystä yhteiskunnallisten eriarvoisuuksien voimistajana sekä poliittisen polarisaation synnyttäjänä. Lopuksi artikkeli keskustelee mahdollisista keinoista hillitä näitä kehityskulkuja.

JOHDANTO

Polarisaatiolla viitataan yhteiskunnalliseen kahtiajakautumiseen sekä asenne-erojen kärjistymiseen ja kommunikaation hankaloitumiseen osapuolten välillä (ks. esim. Isotalo ym. 2020; Iyengar ym. 2012; Kekkonen ym. 2022; McCoy ym. 2018). Polarisaatio on termi, joka toistuu usein yhteiskunnallisessa keskustelussa, uutisissa, ajankohtaisohjelmissa ja tieteellisessä tutkimuksessa. Suomessa on keskusteltu puolueiden polarisoitumisesta, median uudelleenpolitisoitumisesta ja julkisen keskustelun kärjistymisestä (ks. esim. Borg 2020; Isotalo ym. 2020; Kekkonen ym. 2022; Luostarinen ja Salokangas 2022; Saarinen 2022). Varsin usein termiä kuitenkin käytetään määrittelemättä tarkemmin, mitä sillä tarkoitetaan. Tämän artikkelin tarkoituksena on tuoda tarkkuutta suomalaiseen polarisaatiota käsittelevään keskusteluun ja tavoitteena on esittää, miten aihetta voidaan lähestyä Suomen poliittisessa kontekstissa. Tavoite voidaan jakaa edelleen kolmeen alatavoitteeseen.

- i.) Pyrin osoittamaan, että samalla kun polarisaatio voidaan käsittää eri tavoin, nämä erilaiset tulkinnat ovat yhteydessä toisiinsa. Selvennän myös, miten asenteiden polarisaatio eroaa asenteiden pitkän aikavälin muutoksesta, jota nimitän tässä artikkelissa asenteiden eriytymiseksi.
- ii.) Toiseksi vaikka esimerkiksi Yhdysvalloissa puolueiden ideologisen välimatkan kasvu näyttäytyy merkittävänä yhteiskunnan kahtiajakautumisen edesauttajana, suomalainen puoluekenttä on hyvin erilainen. Siksi aiheen parissa työskentelevien tulisikin etsiä muita yhteiskunnallisia jakolinjoja, jotka saattavat edistää kaksinapaistumista. Esitän, että yksi potentiaalinen polarisaation lähde on asuinympäristöjen erilaistuminen.
- iii.) Lopuksi artikkelissa tarkastellaan mahdollisia keinoja hallita yhteiskunnan polarisoitumista.

Tutkijat Suomessa ja muualla ovat selvittäneet yhteiskunnallisen ilmapiirin polarisaation syitä ja vaikutuksia (Isotalo ym. 2020; Norris ja Inglehart 2019; Przeworski 2019; Saarinen 2022). Aiempi tutkimus aiheesta on keskittynyt esimerkiksi ryhmien sisäisen asenneilmapiirin lujittumiseen eli ryhmäpolarisaatioon (Schkade ym. 2010; Sunstein 2002; 2009), puolueiden välisten ideologisten erojen kasvuun eli ideologiseen polarisaatioon sekä tunnepitoiseen polarisaatioon, jolloin suhtautumista eri asiakysymyksiin määrittää kiinnittyminen johonkin ryhmään (ks. esim. Castle ja Stepp 2021; Iyengar ym. 2012; Kekkonen ym. 2022). Tutkimusperinne on hyvin yhdysvaltakeskeistä. Siispä ei ole yllättävää, että Suomessa – ja muualla – aihetta on usein lähestytty samoin termein, oletuksin ja äänenpainoin kuin Yhdysvalloissa.

Tarkastelen sekä asenteiden eriytymistä että polarisaatiota käyttämällä esimerkkinä suhtautumista maahanmuuttoon; yhteiskunnallista asiakysymystä, jonka merkitys poliittisten jakolinjojen synnyssä ja vaalitulosten muotoutumisessa on kasvanut viime vuosikymmenen aikana (ks. esim. Ford ja Goodwin 2017; Kriesi ja Schulte-Cloos 2020; Norris ja Inglehart 2019; Sanderson ym. 2021). Maahanmuuton kehitys Suomessa on hyvin erilainen kuin monessa muussa maassa – onhan maahanmuuttajaväestön kasvu Suomessa verrattain uusi ilmiö. Kuitenkin maahanmuuttopolitiikan merkitys poliittisena ristiriitakysymyksenä sekä maahanmuuttoasenteiden vaikutus äänestyskäyttäytymiseen on samankaltainen monien verrokkimaiden kanssa (ks. esim. Borg 2020). Artikkelissa sivutaan myös muita poliittisesti kärjistyneitä yhteiskunnallisia aiheita

ja sen keskeiset argumentit ovat monin paikoin yhteensopivia myös muiden poliittisten kiistakysymysten kanssa.

Tarkoituksena on kiinnittää huomiota siihen, miten ja missä määrin sosiaalinen ympäristö muokkaa yksilöiden ajattelua, yhteiskunnan asenneilmapiiriä sekä poliittisia jakolinjoja ja siihen, mikä on asuinympäristöjen merkitys yhteiskunnallisten asennekuilujen ja samaa mieltä olevien ”kuplien” muotoutumisessa. Tässä asuinympäristöjen erilaistumisella viitataan kahteen tunnistettavaan, toisistaan erilliseen prosessiin. Ensimmäinen tapahtuu alueiden välillä ja viittaa suurten kaupunkien sekä muun maan väliseen eriarvoisuuskehitykseen ja tästä kumpuaavaan vastakkainasetteluun. Vaikka alueellisuuden merkitys suomalaisen politiikan keskeisten ristiriitaulottuvuuksien joukossa sekä maantieteen tärkeys äänestystulosten muokkaajana on tunnistettu jo pitkään (ks. esim. Westinen 2015), asuinympäristön korostaminen asenneilmapiirin kahtiajakautumisen yhteydessä on vielä harvinaista. Kuitenkin esimerkiksi polttoaineen tai energian korkeasta hinnasta syntyneen liikehdinnän sekä niihin kytkeytyneiden protestien Suomessa ja muualla on nähty johtuvan erityisesti niistä yhteiskunnallisista jakolinjoista, joissa määrittävin tekijä eivät ole puoluepoliittiset, sosiaaliset tai ideologiset erot, vaan ennen kaikkea alueelliset eroavaisuudet (ks. esim. Yle 2022a).

Toinen prosessi liittyy kaupunkiseutujen sisäiseen erilaistumiseen. Asuinalueiden eriytmisen myötä ihmisten omassa elinympäristössään kohtaamat sosiaaliset vaikutteet vaihtelevat merkittävästi eri alueiden välillä. Kiihtyvä asuinalueiden eriytyminen tarkoittaa sitä, että samankaltaiset ihmiset tulevat jatkossa yhä selkeämmin asettumaan asumaan samoille alueille – toisenlaisten yksilöiden asuessa muualla – jolloin potentiaali samanmielisten kohtaamiselle, asenteiden lujittumiselle sekä ”kuplautumiselle” kasvaa.

Äänenpainojen ja asenteiden kärjistyessä on mahdollista, että yhteiskunta alkaa jakautua ristiriitaulottuvuuksien jakamiksi leireiksi, joiden välinen kommunikaatio on joko puutteellista tai riitaisaa. Tämä vaikeuttaa kompromissien löytämistä ja saattaa vähentää halukkuutta yhteistyöhön. On selvää, että asioista ei usein olla yhtä mieltä. Poliittiset ristiriitaulottuvuudet ovatkin erottamaton osa demokraattista päätöksentekoa. Silti on tärkeää, että osapuolet hyväksyvät ja turvaavat toistensa mahdollisuudet esittää eriäviä näkemyksiä. Tämä käy sitä vaikeammaksi, mitä kauempana osapuolten näkemykset ovat toisistaan. Lisäksi potentiaalinen kehitys, jossa yhteiskunnan polarisaatio saattaa vähentää näkökantojen moninaisuutta sekä supistaa poliittisen debatin yhdeksi perustavanlaatuiseksi ristiriidaksi ”meidän” ja ”muiden” välillä, on ongelmallinen. Poliittisen polarisaation onkin nähty olevan yhteydessä demokraattisten normien ja käytäntöjen rapautumiseen (ks. esim. McCoy ym. 2018). Siksi on syytä ainakin keskustella niistä keinoista, joilla polarisaatiota, siihen johtavia kehityskulkuja sekä sen seurauksia voitaisiin hallita.

ASENTEET JA NIIDEN ERIYTYMINEN SEKÄ YHTEISKUNNALLINEN POLARISAATIO

Yhteiskunnallisesta polarisaatiosta puhuttaessa huomio keskitetään muutokseen kansalaisten asenteissa ja tarkastellaan esimerkiksi sitä, ovatko asenteet kansalaisten keskuudessa liikkumassa kauemmaksi toisistaan. Asenteiden tarkastelu on erityisen tärkeää polarisaatiota käsiteltäessä,

koska samalla kun asenteet määrittävät vahvasti sosiaalisen ryhmäidentiteetin muotoutumista, koettu tunne tiettyyn ryhmään kuulumisesta muokkaa asenteita (Rekker ym. 2017).

Asenne ei ole toimintaa, vaan kuvaa taipumusta suhtautua johonkin asiakysymykseen jollakin tavalla (Ajzen 2005, 3). Asenteet muotoutuvat ja muokkaantuvat erilaisten sosiaalisten ärsykkeiden vaikutuksesta jokapäiväisessä elämässä. Tämä tarkoittaa sitä, että samalla kun ihmiset opiskelevat, työskentelevät ja viettävät vapaa-aikaansa, he kohtaavat jatkuvasti lukemattomia erilaisia vaikutteita, jotka muokkaavat heidän näkemyksiään. Asenteet ovat siis muovautuvia, mutta silti tarpeeksi vakaita ollakseen merkityksellisiä yksilön toiminnan ennakkoinnin sekä yhteiskunnallisen mielipideilmapiirin kannalta. (Crano ja Gardiokiotis 2015.) Itse asiassa henkilökohtaisissa asenteissa tapahtuvien suurten, käänteentekevien muutosten on havaittu olevan hyvin harvinaisia. Siispä monien asenteiden, kuten maahanmuuttoasenteiden, on havaittu muodostuvan varsin vahvoiksi jo varhaisessa aikuisuudessa (ks. esim. Goldman ja Hopkins 2020).

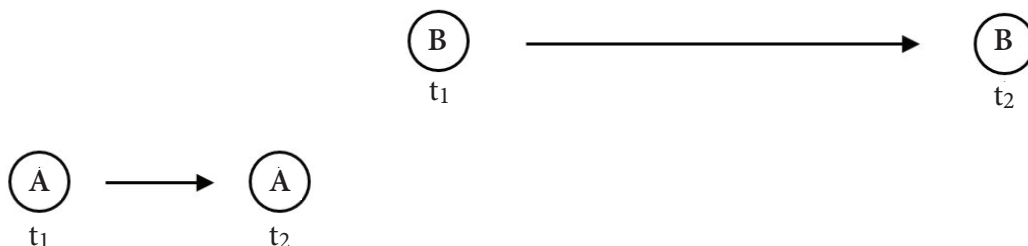
ASENTEIDEN ERIYTYMINEN

Pippa Norris ja Ronald Inglehart (2019, 32–24) argumentoivat, että 1900-luvun puolivälistä alkaen niin kutsuttu ”hiljainen vallankumous” on muuttanut asenneympäristöä useissa länsimaissa etäännyttäen monia äänestäjiä materiaalisista arvoista kohti postmateriaalisia arvoja. Taloudellista ideologiaa kuvaavan oikeisto–vasemmisto-ulottuvuuden merkitys poliittisille jakolinjoille on pienentynyt. Sen sijaan poliittiset jakolinjat noudattavat aiempaa enemmän identiteettiä ja elämäntyyliä sekä näiden erilaisten muotojen välistä vastakkainasettelua kuvaavaa GAL–TAN-akselia (*Green-Alternative-Libertarian vs. Traditional-Authoritarian-Nationalist*). GAL–TAN-janan yhdessä päässä ovat ekologisia kysymyksiä sekä globaalia, kosmopoliittista ja vapaamielistä ajattelua korostavat kansalaiset ja toisessa päässä konservatiiviset nationalistit. Puoluesamaistumista, ryhmäidentiteettiä ja muita poliittisesti tärkeitä muuttujia määrittävät siis entistä enemmän postmaterialistiset asiakysymykset, esimerkiksi suhtautuminen maahanmuuttoon, eivät kansantalouden hoitoa, verotusta, työvoimapolitiikkaa tai vastaavia määrittävät näkemykset. (Avonius ja Kestilä-Kekkonen 2018; Ford ja Jennings 2020; Isotalo ym. 2020; Kriesi ja Schulte-Cloos 2020.)

Riittävän pitkällä aikavälillä asenteet muuttuvat väestön tasolla. Esimerkiksi maahanmuuttoasenteiden on vuosikymmenten kuluessa havaittu muuttuneen kosmopoliittisempaan – siis maahanmuuttoon ja vähemmistöihin myönteisemmin suhtautuvaan – suuntaan sekä Suomessa (Haavisto 2019) että muualla (Sanderson ym. 2021). Edes paljon huomiota saanut niin kutsuttu ”pakolaiskriisi” vuonna 2015 ei ole muuttanut tätä yleistä kehitystä (van der Brug ja Harteveld 2021). Sama trendi voidaan nähdä myös monissa muissa poliittisissä asennekysymyksissä. ”Perinteisiä arvoja”, kuten kotia, uskontoa ja isänmaata, pitää ensiarvoisen tärkeänä alati pienenevä, mutta silti kuitenkin huomattavan kokoinen ryhmä. (Norris ja Inglehart, 2019.) Tämä yleinen trendi piilottaa kuitenkin alleen useita hienovaraisempia kehityskulkuja eri kansalaisryhmissä. Ensimmäinen näistä kehityskuluista on liitettävissä asenteiden *eriytymiseen* koko väestön tasolla, toinen asenteiden *polarisoitumiseen* tietyissä väestöryhmissä.

Maahanmuuttoasenteiden yleinen kehittyminen sallivammiksi ei ole tapahtunut samoissa määrin kaikissa väestöryhmissä. Päinvastoin meillä on syytä olettaa, että asenteet ovat itseasiassa eriytyneempiä kuin aikaisemmin. Matthew Sanderson kollegoineen (2021) kuvaa kehitystä Yhdysvalloissa toteamalla, että vaikka asenteet keskimäärin ovat kosmopoliittisempia kuin aikaisemmin, suurin osa tästä kehityksestä on selitettävissä demokraattisen puolueen kannattajien joukossa tapahtuneilla muutoksilla. Demokraattiseen puolueeseen kallellaan olevat äänestäjät suhtautuvat maahanmuuttoon selvästi myönteisemmin kuin vuosikymmeniä aikaisemmin, samalla kun republikaaneiksi itsensä mieltävien asenteet ovat muuttuneet keskimäärin vain vähän. Vaikka äärimmäisen kielteisesti maahanmuuttoon suhtautuvien osuus on melko pieni (ks. myös Castle ja Stepp 2021) ja kokonaisuutena myös republikaanien äänestäjäkunnan voidaan nähdä muuttuneen suvaitsevaisempaan suuntaan, kehitys on johtanut puolueiden äänestäjien asenteiden eriytymiseen, ei lähentymiseen. Tämä antaa selityksen sille äkkiseltään paradoksaaliselta tuntuvalle kehityskululle, jonka mukaan asenteet kehittyvän eri väestöryhmissä keskimäärin samaan suuntaan, mutta eriytyvät silti toisistaan. Tärkeää on huomioida kehityksen nopeus ja syvyys.

Alla oleva kuva 1 havainnollistaa tätä kehitystä kahden ryhmän (A ja B) välillä kahdella eri ajanjaksolla (t_1 ja t_2). Kuvassa alla oleva jana kuvaa asenne-eroja suhtautumisessa maahanmuuttoon: janan oikeaan laitaan sijoittuvat kaikkein kosmopoliittisimmat asenteet ja toiseen laitaan kaikkein antikosmopoliittisimmat näkemykset. Kosmopoliittisen maailmankuvan ydinajatuksena on se, että ihmiset ovat yhtä keskinäisriippuvaista yhteisöä, jolloin ystävällisyys ja myötätunto tulisi ulottaa myös maahanmuuttajiin. Kosmopoliittiset ihmiset ovat myös avoimia syvemmälle kanssakäymiselle muiden kulttuurien edustajien kanssa ja pitävät sitä usein hyödyllisenä. He kannattavat useita kansainvälisiä instituutioita ja vastustavat kaiken muotoista ryhmiin kohdistuvaa syrjintää. Janan toisessa päässä sijaitsevat antikosmopoliittit puolestaan korostavat kansallista itsemääräämisoikeutta ja valtiollisia instituutioita sekä historiallisia perinteitä ja kulttuurista yhteneväisyyttä. Antikosmopoliittisen ihmisen mukaan on ”luonnollista”, että ihmiset asuvat ”omankaltaistensa” parissa. (Beck ja Grande 2007; Laughland-Booÿ ym. 2015; Maxwell 2019.) Näiden ääripäiden välissä vallitsee lukematon joukko erilaisia asenteita; osa lievän varautuneita, osa puolestaan varovaisen avoimia. Kuvan ryhmät, ajankohdat, janan ”suunta” sekä esitetyt asenteet on valittu havainnollistamistarkoituksessa.

Asiakysymys

Kuva 1. Asenteiden eriytyminen

Kuvasta 1 havaitaan, että vaikka sekä ryhmät A ja B suhtautuvat ajan myötä aiempaa kosmopoliittisemmin maahanmuuttoon ja maahanmuuttajiin, ryhmien välinen välimatka on kasvanut. Ryhmän A ja ryhmän B asenteiden etäisyys toisistaan on siis suurempi ajanhetkellä t_2 kuin t_1 . Kuvitellaan seuraavaksi, että tällä samalla janelalla on useita ryhmiä. Kaikki niistä ovat vuosikymmeniä sitten sijoittuneet joillekin pisteille janan keskikohdan vasemmalle puolelle; osa keskemälle ja osa aivan äärimmäiseen reunaan. Jokin yksittäinen ryhmä on saattanut pysyä paikallaan janelalla – tai jopa siirtyä hieman vasemmalle, mutta suurin osa on siirtynyt ajan kuluessa selkeästi oikealle, kohti kosmopoliittisempaa suhtautumista. Suurin osa ryhmistä on jo saattanut ylittää janan keskipisteen; osa vain juuri ja juuri, mutta toiset selkeästi. Ajan myötä valtaosan näkemysten muuttuessa entistä kosmopoliittisemmaksi välimatka kaikkein äärimmäisissä asennoissa olevien ryhmien välillä kasvaa.

Kuva 1 on teoreettinen; tarkoituksena on mallintaa yksinkertaisella tavalla siitä, miten asenteet eriytyvät ajan myötä. Samalla se havainnollistaa, että asenteiden eriytyminen on eri prosessi kuin niiden polarisaatio. On tärkeää huomata, että asenteiden eriytyminen ei noudata logiikkaa, jonka mukaan eri ryhmät siirtyisivät asiakysymykseen suhtautumista kuvaavalla janelalla keskikohdasta kohti ääripäitä. Tämän tyyppisestä pitkän aikavälin kehityksestä ei ole empiiristä näyttöä.

Toinen asenteissa tapahtuva kehityskulku liittyy asenteiden suhteen eriytyneiden ryhmien lyhytaikaisiin näkemyksmuutoksiin. Maahanmuuttoasenteiden kehityksen suunnan vakaus sekä vallitsevan kosmopoliittisen trendin kestävyys erilaisista ”ulkoisista shokeista” huolimatta ei tarkoita sitä, etteikö tämän kaltaisilla äkillisillä tapahtumilla olisi vaikutusta tiettyjen ryhmien asenteisiin. Wouter van der Brug ja Eelco Harteveld (2021) esittävät, että niin kutsuttu ”EU:n pakolaiskriisi” on vaikuttanut nimenomaan maahanmuuttoon kaikkein kielteisimmän suhtautuvien näkemyksiin. He ovat muuttuneet aiempaan torjuvammiksi maahanmuuttoa ja etnisiä vähemmistöjä kohtaan. Samalla tiukemman maahanmuuttopolitiikan kannatus on kasvanut ja antikosmopoliittinen retoriikka on yleistynyt ja kärjistynyt heidän keskuudessaan. Tämän ryhmän asenteet ovat siten kärjistyneet. Tämän tyyppinen, yhden tai vain muutaman ryhmän sisällä tapahtuva kehityskulku ei paljastu tarkastelemalla koko väestön pitkän aikavälin kehitystä. Seuraavassa kappaleessa käsitelen polarisaatioon liitettyjä syitä sekä tämän prosessin kulkua.

ASENTEIDEN POLARISAATIO

Tässä artikkelissa käsitelen polarisaatiota kolmen erilaisen käsitteen, ryhmäpolarisaation, ideologisen polarisaation sekä tunnepitoisen polarisaation kautta, ja esitän miten nämä kolme käsitettä ovat yhteydessä toisiinsa. Yhteiskunnan voidaan nähdä olevan polarisoitunut, mikäli sitä asuttavat ryhmät ovat samanaikaisesti sisäisesti asenteiltaan yhteneväisiä, mutta samalla hyvin kaukana – joko sosiaalisesti, ideologisesti tai tunnetasolla – täysin eri tavalla ajattelevista ryhmistä. Polarisaatio on siten ryhmien, ei yksilöiden, asenteita kuvaava kehityskulku. Korostan, että yksilön asenteet muuttuvat; ne voivat joko lieventyä tai kiristyä. Kuitenkaan polarisaation käsitteellä ei ole yksilön asenteiden kuvaajana minkäänlaista lisäarvoa, vaikka sitä silloin tällöin saatetaankin käyttää äärimmäisen asenteen kuvauksena.

Ryhmäpolarisaatiolla (group polarization) viitataan prosessiin, jonka seurauksena minkä tahansa samanmielisten ihmisten ryhmän, *enklaavin*, asenteet muuttuvat kokonaisuutena äärimmäisemmäksi kuin yhdenkään ryhmän jäsenen asenteet olisivat itsenäisesti muuttuneet (Sunstein 2002). Havainnollistan ryhmäpolarisaatiota esimerkin kautta. Kuvitellaan, että maahanmuuttoon melko samalla tavalla – kosmopoliittisesti – suhtautuva ryhmä ihmisiä keskustelee keskenään Suomen maahanmuuttopolitiikasta. He jakavat kokemuksiaan, keskustelevat näkemyksistään ja esittävät kritiikkiä sekä parannusehdotuksia. Ryhmän henki on rakentava, kaikki osallistuvat keskusteluun ja joukon jäsenet kokevat yhteenkuuluvuutta sekä tiedostavat keskustelewansa samanmielisten ryhmässä. Enklaaveissa hallitsee usein ideologisesti määrittynyt, osin vinoutunut tieto käsiteltävästä aiheesta. Myös virhekesitykset ja -päätelmät eri asiakysymyksistä saattavat olla yleisiä. Lisäksi ryhmän ilmapiiri ja koettu yhdistävä ryhmäidentiteetti saattavat kannustaa ristiriitojen välttämiseen ja sosiaalisen hyväksynnän hakemiseen. Ryhmäpolarisaatioteoria olettaa, että tällaisen enklaavikeskustelun jälkeen ryhmän jäsenten näkemykset aiheesta ovat aiempaakin kosmopoliittisemmat. Asenteet ovat siis polarisoituneet suhteessa toisiin, täysin eri tavalla asiasta ajattelewiin ryhmiin. (Mercier ja Landemore 2012; Schkade ym. 2010; Sunstein 2002; 2009.) Vastaava prosessi on mahdollista myös täysin toisella tavalla asiaan suhtautuvien ihmisten enklaaveissa.

Molemminpuolisen ryhmäpolarisaation tapahtuessa potentiaali asenteiden kahtiajakautumiselle ja yhteiskunnallisen keskustelun kärjistymiselle kasvaa. Polarisaation voidaan olettaa olevan erityisen voimakasta, mikäli enklaavin jäsenillä on jokin selkeästi rajattu ryhmäidentiteetti, jonka he itse tiedostavat. He siis tietävät, että keskustelukumppanit ovat ainakin jossain määrin samaa mieltä käsiteltävästä asiasta kuin he itse. Ryhmäidentiteetti voi rakentua monen erilaisen tekijän ympärille; tärkeitä yhdistäviä ja erottavia asioita voivat olla esimerkiksi kansallisuus, kieli, uskonto tai puoluesamastuminen. Ryhmäsamaistuminen on polarisaation kannalta tärkeää ainakin kahdesta syystä. Ensinnäkin keskustelijat saattavat todennäköisemmin esittää kärkeviä näkemyksiä, joita he eivät välttämättä lausuisi ääneen keskustelussa tuntemattomien kanssa, joiden näkökannoista heillä ei olisi ennakolta mitään tietoa. Samalla kun kynnys lausua kärjistyneitä ajatuksia julkisesti laskee, kynnys kyseenalaistaa toisten tarjoamia näkemyksiä sekä tietoja kasvaa. Ryhmäidentiteetti siis kannustaa ristiriitojen välttämiseen ja sosiaalisen hyväksynnän hakemiseen. (Ks. esim. Strandberg ym. 2019.)

Toiseksi yhteiseksi koettu ryhmäidentiteetti edistää siteiden muodostumista yksilöiden välillä ja lujittaa yhteenkuuluvuutta sekä lämpimiä suhteita. Kuitenkin samalla kun ryhmäidentiteetit yhdistävät, ne myös erottavat. Ryhmäytymisen erottamaton osa on poissulkeminen eli toisin sanoen ”meihin” kuulumattomien ”muiden” tunnistaminen. (Laughland-Booÿ ym. 2015, 2; Sen 2006, 2.) ”Muiksi” eli ulkopuolisiksi määrittävät ne, jotka eivät jaa ryhmän arvoja, näkemyksiä tai retoriikkaa. Voidaan siis olettaa, että vahva ryhmäidentiteetti samanmielisten enklaavissa vaikuttaa voimakkaimmin ryhmän jäseniä yhteen sitovan sosiaalisen pääoman, kuten keskinäisen luottamuksen ja yhteistyöhalukkuuden, muodostukseen, mutta ei edesauta ryhmien välistä yhteisymmärrystä tai niitä toisiaan lähemmäksi tuovan sosiaalisen pääoman rakentumista (ks. esim. Mutz 2006).

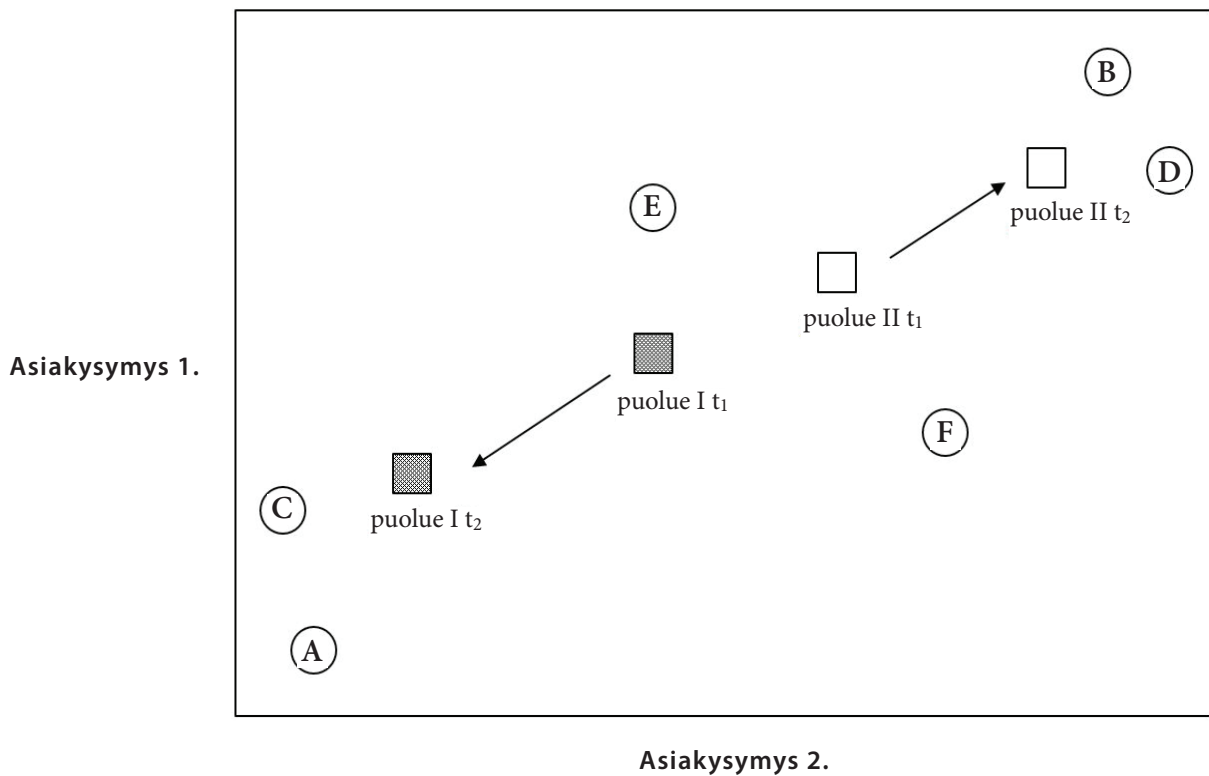
Ideologinen polarisaatio (ideological polarization) tarkoittaa puolueiden ideologisen väli­matkan kasvua jollakin tietyllä akselilla, esimerkiksi vasemmisto–oikeisto- tai GAL–TAN-jakolinjoilla, joka johtaa politiikan kaksinapaistumiseen (Kekkonen ja Ylä-Anttila 2021). Vaikka väestön tasolla asenteet monissa asiakysymyksissä ovatkin viimeisten vuosikymmenten

aikana muuttuneet liberaalimmiksi, asenteiden eriytyminen aiheuttaa sen, että äänestäjäryhmät ovat silti varsin kaukana toisistaan edesauttaen puolueiden ideologista polarisoitumista (ks. Kuva 1).

Seuraavaksi avaan tätä prosessia yksinkertaisen esimerkin avulla. Kuvitellaan, että erilaisista yhteiskunnallisista kysymyksistä hyvin äärimmäisesti ajattelevat alkavat enemmässä määrin identifioitua tiettyyn poliittiseen puolueeseen. Kyseinen puolue saattaa myös kosiskella tämänkaltaista äänestäjäryhmää julkisilla ulostuloilla tai retoriikalla. Kun tämä kehitys tapahtuu saman puolueen kohdalla tarpeeksi monen asiakysymyksen kohdalla, on puolue siirtynyt selvästi aiempaa äärimmäisempään ”asentoon” poliittista ideologiaa kuvaavalla janalla. Se on siis saanut kannattajikseen äänestäjäryhmiä, joita yhdistää äärimmäinen suhtautuminen johonkin – muttei välttämättä samaan – yhteiskunnalliseen kysymykseen. Kun näiden ryhmien identifioituminen poliittiseen puolueeseen on tapahtunut, he alkavat muodostaa käsityksiään muista yhteiskunnallisista kysymyksistä uuden, hallitsevan, puoluesamaistumiseen pohjautuvan ryhmäidentiteetin mukaisesti. Samalla jokin toinen puolue on yleensä siirtynyt janalla vastakkaiseen suuntaan; se pyrkii siis houkuttelemaan äänestäjikkseen täysin toisella tavalla ajattelevia ihmisiä.

Esimerkkini käsittelee järjestelmää, jossa on kaksi puoluetta. Oletetaan, että ryhmä A:n jäsenet ovat identifioituneet Puolueeseen I, koska tämän puolueen antikosmopoliittinen retoriikka ja vaatimukset tiukkaa maahanmuuttopolitiikkaa kohtaan vetoavat heihin. Oletetaan myös, että heillä ei ole ollut aiemmin erityisen voimakasta ja vakiintunutta näkemystä suuntaan tai toiseen liittyen esimerkiksi EU-integraation kehitykseen, ilmastopolitiikkaan tai muihin vähemmistökyseksiin liittyen. Samalla Puolueella I on kuitenkin hyvin selkeät näkökulmat myös näihin asiakysymyksiin, jotka vastaavat jonkin toisen ihmisryhmän (C) hyvin äärimmäistä suhtautumista aiheeseen. Koettu ryhmäidentiteetti – tässä tapauksessa puoluesamaistuminen – muokkaa yksilöiden asenteita (Rekker, 2017), joten ryhmän A jäsenet käyttävät kiinnittymistään Puolueeseen I ”oikopolkuna” muodostaessaan omaa kantaansa näihin asiakysymyksiin. Puolue II toimii aivan vastaavalla tavalla houkutellessaan toisella tavalla ajattelevia ihmisiä äänestäjikkseen (ryhmät B ja D), ja sama prosessi toistuu myös tähän puolueeseen identifioitujen kohdalla.

Kuva 2. Puolueiden ideologinen polarisaatio

Tämä prosessi on havainnollistettu Kuvassa 2 yllä hyvin vahvasti yksinkertaistetun esimerkin kautta, jossa ideologinen polarisaatio esitetään kahdesta asiakysymyksestä koostuvalla poliittisella ”kentällä”. Ensimmäinen asiakysymys on kuvattu pystyakselilla, toinen vaaka-akselilla; molempien tapauksessa arvot janojen päissä kuvaavat äärimmäisempää ja ehdottomampaa suhtautumista asiakysymykseen, janojen keskellä olevat arvot puolestaan lievempää suhtautumista. Puolueiden I ja II suhtautuminen asiakysymyksiin on kuvattu ajanhetkinä t_1 ja t_2 neliöin; ympyrät puolestaan kuvastavat eri ryhmien suhtautumista asiakysymyksiin. Akselien keskivaiheilte asiakysymysten suhteen sijoittuvat ryhmät, E ja F, kannattavat silti paremman vaihtoehdon puutteessa ”kentällä” lähempänä olevaa puoluetta vaikka tämä puolue siirtyisikin ideologiasaan äärimmäisempään asentoon. Puolueet I ja II eivät siis välttämättä menetä äänestäjiä polarisaatiosta huolimatta.

Kuva 2 on äärimmäinen yksinkertaistus todellisuudesta, eikä se ota huomioon asiakysymysten, puolueiden tai ryhmien moninaisuutta eri poliittisissa järjestelmissä. Esimerkin kautta voidaan kuitenkin havainnollistaa sitä, miten kaksipuoluejärjestelmässä puolueiden polarisaatio saattaa tuoda eri asiakysymyksistä hyvin äärimmäisesti ajattelevia ryhmiä yhteen ja edesauttaa yhteiskunnan kaksinapaistumista.

Ideologisen polarisaation käsitteelliset juuret ovat Yhdysvalloissa, jonka poliittinen kulttuuri sekä toimintatavat eivät välttämättä ole kovinkaan yhteensopivia kuvaamaan Suomessa – tai ylipäätään Yhdysvaltojen ulkopuolella – tapahtuvia kehityskulkuja (Przeworski, 2019, 114).

Tähän on ainakin kaksi syytä. Ensinnäkin kuvan 2 kaltainen kehityskulku on ilmeistä vain kaksipuoluejärjestelmässä. Mikäli puolueita on useampia, osa niistä pyrkii ja pystyy houkuttelemaan kannattajikseen lievemmin eri asiakysymyksiin suhtautuvia ryhmiä, joita kärjistynyt retoriikka ei miellytä (kuten E ja F). Ideologinen polarisaatio ei siis välttämättä johda yhteiskunnallisen asenneilmaston kahtiajakautumiseen niin kauan kuin on monia vaihtoehtoja, joihin identifioitua. Toiseksi suomalainen puoluepolarisaatio on vielä kaukana yhdysvaltalaisesta tai länsieurooppalaisesta tasosta (Reiljan 2019), vaikka joissakin kotimaisissa puolueissa voidaan havaita taipumuksia korostaa ryhmäidentiteettiin perustuvaa politiikkaa ja jakolinjoja erilaisten asiakysymyskohtaisten ratkaisujen sijaan ja etenkin perussuomalaisen ja vihreiden välisen ideologisen välimatka näyttäisi olevan kasvussa (Borg 2020; Isotalo ym. 2020). Ideologisen polarisaation sijaan onkin paikallaan etsiä muita mahdollisia – vaikkei välttämättä puolueiden merkitystä poissulkevia – prosesseja, jotka edesauttavat asenteiden kärjistymistä ja yhteiskunnan polarisaatiota.

Tunnepitoinen polarisaatio (affective polarization) tarkoittaa, että yhteiskunnassa vaikuttavien ryhmien, kuten A ja B, jäsenet pyrkivät ajattelemaan myönteisesti omaan ryhmäänsä kuuluvista jäsenistä, samalla kun he suhtautuvat kielteisesti toisen ryhmän jäseniin. Kehityksen seurauksena politiikan sisältöä alkaa entistä enemmän määrittämään jaottelu ”meihin” ja ”muihin” varsinaisten asiakysymyserimielisyyksien sijaan. Ryhmien välinen sosiaalinen välimatka kasvaa, jolloin valmius merkitsevään kanssakäymiseen ja yhteistyöhön vähenee. (Iyengar ym. 2012; Phillips, 2022.) Tärkeää on tunne siitä, mihin ryhmään kuulut ja ketkä ovat ”vastapuolella”, ei varsinaisen tiettyyn asiakysymykseen suhtautumisen voimakkuus. Tunnepitoinen polarisaatio ei siis välttämättä tarkoita sitä, että ryhmät olisivat tosiasiallisesti kaukana toisistaan. Riittää, että niiden jäsenet tuntevat olevansa kaukana jonkin toisen ryhmän jäsenistä. (Reiljan 2019.) Usein tunnepitoinen polarisaatio kuitenkin vähentää yhteiskunnassa luonnostaan esiintyvää erimielisyyksien moninaisuutta ja korvaa tämän syvällä kahden osapuolen välisellä kahtiajaolla (McCoy ym. 2018). Tämä kehitys peittää alleen sen tosiseikan, että yhteen asiakysymykseen alun perin äärimmäisesti suhtautuvien – muukalaisvihamielisten, aborttioikeuden ehdottomien vastustajien tai ilmastomuutoksen kieltäjien – osuus on saattanut olla alun perin melko pieni, sillä ryhmäsamaistumisen myötä samaan ryhmään, ”meihin”, saadaan liitettyä jäseniä, joiden tunnepohjaisen ryhmäsamaistumisen perustana toimivat täysin eri asiakysymykset. (Castle ja Stepp 2021.)

Ryhmäpolarisaatio, ideologinen polarisaatio ja tunnepitoinen polarisaatio ovat kirjaimellisesti erillisiä prosesseja, mutta kuitenkin vahvasti yhteydessä toisiinsa. Kaikki polarisaation muodot voidaan liittää puolueisiin, mutta on otettava huomioon, että teoriassa polarisaatioon voidaan päätyä myös puolueista riippumatta. Asenne-enklaavi voi siis määrittää monella tapaa – ja puolueisiin perustuva identifioituminen on vain yksi eri tavoista. Tälle on ainakin kaksi syytä. Ensinnäkin ihmiset keskustelevat mieluummin yhteiskunnallisista asioista niiden kanssa, jotka ovat heidän kanssaan samankaltaisia ja usein samaa mieltä eri kysymyksistä (Mutz 2006). Keskustelu samanmielisten kanssa on useimpien mielestä mukavampaa kuin kuluttava väittely asioista eri tavalla ajattelevien kanssa, joten on tietyllä tapaa vain ”luonnollista”, että yksilöt haakeutuvat mieluummin samanmielisten seuraan. Toiseksi ihmisten verkostot ovat usein demografisesti homogeenisia: yksilöillä on kaikkein todennäköisimmin perheenjäsenenä, sukulaisina, työtovereina sekä ystävinä ihmisiä, jotka ovat useimmilta ominaisuuksiltaan samankaltaisia

kuin he itse (McPherson ym. 2001). Yhteydenpito oman verkoston jäseniin on säännöllisempää ja läheisempää kuin tuntemattomiin. Näin ollen samanmielisten ihmisten kesken tapahtuvan keskustelun yhteiskunnallisista asioista voidaan nähdä olevan paitsi todennäköisempää ja yleisempää, myös miellyttävämpää kuin eri mieltä olevien kanssa keskustelun.

Demografisesti homogeeniset verkostot tarkoittavat, että tuttujen, ystävien sekä perheenjäsenten välisissä keskusteluissa esiintyvät tiedot ja näkemykset ovat useimmin vinoutuneet johonkin suuntaan; toisin sanoen argumentteja ja perusteluja jonkin kannan puolesta esitetään enemmän kuin vastakkaisten näkemysten (McPherson ym. 2001). Ihmisillä on taipumus suosia todisteita ja näkemyksiä, jotka tukevat heidän jo olemassa olevia käsityksiään sekä asenteitaan (Homola ja Tavits 2017). Tämän seurauksena voimme olettaa, että ihmisten kokemukset sekä asenteet mistä tahansa yhteiskunnallista kysymyksestä tulevat vahvistetuksi samankaltaisista ihmisistä koostuvien verkostojen keskusteluissa. Sosiaalipsykologiassa tätä taipumusta kutsutaan *homofiliaksi* (*homophily*) eli mieltymykseksi samankaltaisuutta kohtaan. (McPherson ym. 2001; Sunstein 2009.) Samankaltaisten maailmankatsomusten sekä yhtenevien poliittisten näkemysten kohdatessa jaetun ryhmäidentiteetin muodostuminen ja julkiseksi tuleminen on hyvin todennäköistä. Syntyy asenne-enklaavi, jossa jäsenet ovat alttiita ryhmäpolarisaatiolle.

Yhdysvaltalaiselle polarisaatiokirjallisuudelle on ominaista, että puolueidentiteetin ja muiden poliittisten ryhmäidentiteettien oletetaan olevan päällekkäisiä; toisin sanoen tiettyjen ryhmien uskotaan ”luonnollisesti” identifioituvan demokraattiseen puolueeseen ja toisten ryhmien puolestaan republikaaniseen puolueeseen (Phillips, 2022). Suomen kaltaisessa monipuoluejärjestelmässä sitä vastoin ideologisesti melko laajatkin hallituskoalitiot ovat olleet mahdollisia ja puolueiden välinen ideologinen polarisaatio on muutenkin verrattain vähäistä. Tämä asetelma ei väistämättömästi ruoki kaksinapaistumista. Tästä huolimatta kannetaan täysin aiheellisesti huolta yhteiskunnallisen ilmapiirin polarisaatiosta sekä julkisen keskustelun kärjistymisestä (ks. esim. Isotalo 2020; Luostarinen ja Salokangas 2022). Siksi Suomessa yhteiskunnan polarisaatiota ei tulisi käsitellä vain puolueiden kautta, vaan on syytä tarkkailla sellaisia kahtiajakoja, jotka voivat potentiaalisesti lujittaa kaksinapaista ryhmäsamaistumista sekä kasvattaa sosiaalista välimatkaa ”vastapuoleksi” miellettyihin.

ASUINYMPÄRISTÖJEN ERILAISTUMINEN JA ASETEIDEN POLARISAATIO

Kuten olen esittänyt, ihmisten asenteet muotoutuvat sosiaalisten ja arkipäiväisten vaikutteiden seurauksena. Koska asuinympäristöt erilaistuvat, tämän sosiaalisen vaikutteen luonne ja vahvuus vaihtelevat suuresti yksilöiden välillä. Muuttuvan sosiaalisen ympäristön ja asenteiden polarisaation välistä yhteyttä on kuitenkin tutkittu vain vähän. Erityisesti huomiota tulisi kiinnittää alueelliseen eriarvoistumiseen suurten kaupunkiseutujen ja muun maan välillä sekä asuinalueiden eriytymiseen. Asuinympäristöjen erilaistuminen jakaa jo ennestään eri tavalla yhteiskunnallisiin asiakysymyksiin suhtautuvia kansalaiset tunteen tasolla ”voittajiin” ja ”häviäjiin” vahvistaen ryhmäpolarisaatiota ja kielteisiä tunteita ulkopuolisista.

Kaupunkien ja maaseutujen välinen erilaistuminen

Kaupungistumisella (urbanization) viitataan trendiin, jossa maiden sisäinen muuttoliike suuntautuu enimmäkseen maaseudulta kaupunkiin. Kaupunkien väestömäärän kasvu on siis vahvasti selitettävissä vastaavalla väestömäärän vähenemiselle maaseutumaisissa kunnissa. Kaupungistuminen on globaali ilmiö (Spencer 2014), joka näkyy myös Suomessa. Vaikka kaupungistuminen käynnistyi Suomessa monia muita maita myöhemmin, se on kiihtymässä (Aro 2017). Kaupungistuminen voimistaa suurten kaupunkien ja pienempien keskusten sekä haja-asutusalueen välisen ristiriitaisuuden merkitystä (Ford ja Jennings 2020; Moisio ja Sirviö 2021; Norris ja Inglehart 2019). Kaupungistumisessa ei siis ole kyse pelkästään taloudellisesta tai sosiaalisesta rakennemuutoksesta, vaan myös poliittisesta. Timo Aroa (2017, 11) lainaten ”kyse ei ole vain kaupunkien, kaupunkialueiden ja keskittymien kasvusta tai [yksilöiden] liikkuvuudesta kohti suurempia keskuksia, vaan yhä enemmän myös arvoihin, asenteisiin, preferensseihin, elämäntapaan ja identiteettiin kytkeytyvistä asioista”.

Aiemmin esitellyn GAL-TAN -jakolinjan on paikoin nähty noudattelevan jakoa suurten kaupunkien väestön ja muualla asuvien välillä (ks. esim. Ford ja Jennings 2020; Norris ja Inglehart 2019). Vaikka kaupunkien väestö onkin hyvin heterogeenista, voidaan kärjistäen todeta nuorehkon, verrattain korkeasti koulutetun kaupunkiväestön arvojen, asenteiden, identiteettien ja elämäntapojen olevan pääpiirteittäin hyvin erilaisia kuin iäkkäämmän ja matalammin koulutetun maaseudulla asuvan väestön. Tämän jakolinjan syntyyn ja lujittumiseen sisältyy kaksi erillistä kehityskulkua, joita käsittelen seuraavaksi tarkemmin esimerkkiasiakysymyksen, maahanmuuttoasenteiden osalta.

Tutkimusten pohjalta on selvää, että väestö suurissa kaupungeissa on selvästi myönteisemmin maahanmuuttoon suhtautuvaa kuin väestö maaseudulla (Jaakkola 2009; Maxwell 2019). Rahsaan Maxwell (2019) esittää, että kosmopoliittisen suurkaupungin ja antikosmopoliittisen maaseudun asenne-eroja selittävät kaikkein voimakkaimmin viime vuosikymmenten suuret muuttoliikkeet suurkaupunkeihin. Muuttoliikkeen seurauksena suurten kaupunkien väestössä nuoret ja korkeakoulutetut – kaksi ominaisuutta, joita pidetään laajalti kosmopoliittisten asenteiden tärkeimpinä ennustajina (ks. esim. Avonius ja Kestilä-Kekkonen 2019; Jaakkola 2009; Leino ja Ylisalo 2021) – ovat selvästi yliedustettuina, samalla kun vanhemmat ja matalasti koulutetut ihmiset ovat yliedustettuina muualla. Näin ollen asenne-eroissa kaupunkien ja maaseudun välillä on paljolti kyse demografiasta; siis eroista alueiden asukasrakenteessa. Jatkuva muuttoliike voimistaa asuinympäristöjen välistä asenteiden eriytymistä. Suuriin kaupunkiin hakeudutaan erityisesti opiskelupaikan, työpaikan tai uusien kokemusten perässä. Voidaan nähdä, että muuttoliikettä pitävät yllä ne ihmiset, jotka tavoittelevat suurten kaupunkien tarjoamia korkeakouluopintoja, asiantuntijatyötä sekä laajempia verkostoja. Vaikka empiirinen tutkimus aiheesta onkin vielä vähäistä ja kaupunkiin muuttavat ovat luonnollisesti monimuotoinen joukko, kaupunkiin muuttajien ajatellaan olevan jo valmiiksi keskimäärin myönteisesti maahanmuuttoon suhtautuvia ja siten avoimempia kosmopoliittisille vaikutteille.

Toinen selitys sille, että kaupungeissa yleisesti suhtaudutaan maahanmuuttoon verrattain myönteisesti, on se, että kaupunkiympäristö muokkaa siellä asuvien asenteita. Asuminen suuressa kaupungissa, jossa yleinen ilmapiiri korostaa liberaalimpaa asennoitumista moniin asiakysymyksiin, saattaa altistaa jo ennestään verrattain kosmopoliittisesti ajattelevia ryhmäpolarisaatiolle.

(Ks. esim. Leino ja Ylisalo 2021.) Erityisesti pitkä, jopa elämänmittainen, asuminen kaupungissa on vahvasti yhteydessä sallivampiin maahanmuuttoasenteisiin (Maxwell 2019).

Myös enemmistön ja maahanmuuttajaväestön välisillä kohtaamisilla on merkitystä. Magdalena Jaakkola (2009) korostaa, että yksi merkittävä tekijä maahanmuuttoon suopeasti suhtautuvien asenteiden selittäjänä ovat henkilökohtaiset, läheiset suhteet maahanmuuttajien kanssa. Mikäli enemmistöön kuuluva tuntee henkilökohtaisesti tai on ystävä tai perheenjäsen yhden tai useamman etniseen vähemmistöön kuuluvan henkilön kanssa, hän on todennäköisesti vähemmän ennakkoluuloinen maahanmuuttajia kohtaan kuin sellainen, jolla ei ole lainkaan kontakteja vähemmistöryhmiin. Syvällisen, jatkuvan ja merkityksellisen kohtaamisen ryhmien välillä uskotaan johtavan pitkällä aikavälillä ennakkoluulojen hälvenemiseen, ryhmien välisen luottamuksen ja yhteistyöhalukkuuden kasvuun sekä – ylipäätään – myönteisempään suhtautumiseen maahanmuuttoa kohtaan. (Ks. esim. Allport 1954; Pettigrew ja Tropp 2006.) Paikallisen maahanmuuttajaväestön koolla ja ryhmien välisen sosiaalisen välimatkan kokemusten välillä ei välttämättä ole lineaarista yhteyttä, sillä eri ihmisryhmät suhtautuvat kasvavaan etniseen monimuotoisuuteen omalla asuinalueella vaihtelevin tavoin (Avonius ja Kestilä-Kekkonen 2019; Homola ja Tavits 2017; Leino ja Himmelroos 2019). Kuitenkin merkityksellisen suhteiden solmimisen todennäköisyyden on nähty olevan korkeampi suurissa kaupungeissa – siis siellä missä valtaosa Suomen maahanmuuttajaväestöstä asuu (Jaakkola 2009).

Kaupunkien ja haja-asutusalueiden välisten asenne-erojen kasvulla on merkittäviä poliittisia seurauksia. Norris ja Inglehart (2019, 47–48) esittävät, että esimerkiksi kotiin, uskontoon ja isänmaahan kiinnittyvät ”perinteiset” länsimaiset arvot eivät enää ole hallitsevia kaupunkeihin keskittyneen poliittisen eliitin joukossa, vaan ne ovat korvautuneet liberaalimmilla tai kosmopoliittisemmilla arvoilla. Tämä saattaa aiheuttaa närkästystä tai jopa vihaa perinteisiin arvoihin nojaavien joukossa. He saattavat tuntea itsensä petetyksi, syrjityksi tai jopa ”vieraaksi omalla maallaan”. He voivat myös katsoa poliittisen prosessin tuottavan yhä enemmän sellaista retoriikkaa ja sellaisia päätöksiä, jotka eivät vastaa heidän arvojaan. Tämä saattaa saada aikaan voimatomuuden ja katkeruuden tunteja. Tällöin syrjään sysätyksi itsensä kokevat ryhmät kohdistavat vihansa ”ulkopuolisiksi” mieltämiinsä ryhmiin – esimerkiksi eliittiä, maahanmuuttajia tai muita vähemmistöjä kohtaan – koska eivät tarkalleen tiedä ketä syyttää. Murros on niin syvä ja perustavanlaatuinen, että sen juurisyytä, alkupisteitä, käynnistäjiä tai kulkua ei ole helppo käsittää.

Poliittisesti tyytymättömyydestä, syrjityksi tulemisen tunteesta ja asenteiden eriytymisestä seuraa niin kutsuttu ”mitättömien paikkojen kosto” (*the revenge of the places that don't matter*) (Moisio ja Sirviö 2021; Rodríguez-Pose 2018). Tällöin kielteiset tunteet kanavoituvat siten, että äänestyskäyttäytyminen alkaa määräytyä alueellisesti ylittäen sosioekonomiset luokat. Esimerkiksi Yhdysvalloissa on havaittu, että republikaanien kannatus keskittyy vahvasti harvaan asutuille seuduille, samalla kun suurkaupungit ovat demokraattien kannatuksen ydinaluetta (Mettler ja Brown 2022). Brexit-äänestyksen tuloksista puolestaan huomattiin, että EU-jäsenyyden kannatus Englannissa oli suurinta Lontoossa ja suuremmissa yliopistokaupungeissa samalla kun pienemmällä paikkakunnilla äänestettiin enemmän unionista lähdön puolesta (Ford ja Goodwin 2017). Kehitys on havaittavissa myös Suomessa, vaikka aiheesta on toistaiseksi olemassa vain vähän empiiristä tutkimusta. Jussi Westinen (2015, 230) huomauttaa, että erityisesti Helsingin metropolialueen ja pienten, maaseutumaisten kuntien välillä oleva jännite on 2000-luvulla kasvanut politiikkaa määrittäväksi ristiriitaulottuvuudeksi.

Maaseudun ja suurten kaupunkien välisessä poliittisessa ristiriitaulottuvuudessa ei välttämättä ole mitään ”uutta”. Silti kasvavan alueellisen eriarvoisuuden sekä siitä johtuvan vastakainasettelun potentiaali yhteiskunnan polarisaation määrittäjänä on syytä tunnistaa paremmin. Asuinympäristöjen erilaistuminen näkyy kuitenkin myös pienemmässä maantieteellisessä mitakaavassa: kaupunkien sisällä.

Asuinalueiden eriytyminen

Kaupunkiympäristö, siellä asuva väestö ja asuinympäristöstä kumpuavat ärsykkeet ovat monimuotoisempia ja vaihtelevampia kuin vastaavat maaseudulla. Asumisolot, palvelut, väestö ja verkostot vaihtelevat alueelta toiselle. Lukemattomat yksittäiset, toisistaan riippumattomat yksilöiden valinnat ja henkilökohtaiset taloudelliset realiteetit kannustavat ihmisiä, joilla on samankaltaiset elämäntilanteet ja joiden sosiaalinen ja taloudellinen asema ovat yhteneväiset, muuttamaan samoille alueille. Tästä seuraa *asuinalueiden eriytyminen (residential segregation)*; tietynlaisten ihmisten yliedustus joillakin alueilla, samalla kun täysin erityyppiset ihmiset ovat yliedustettuina toisilla alueilla. (Rasinkangas 2013.) Asuinalueiden eriytyminen tapahtuu usealla elämän osa-alueella samanaikaisesti; esimerkiksi taloudellinen, sosiaalinen sekä etninen eriytyminen kulkevat yleensä käsi kädessä (Kauppinen ja Vaalavuo 2017; Young 2000).

Yksilöiden valintojen lisäksi myös yhteiskunnallisilla rakenteilla on merkitystä (ks. esim. Semyonov ja Glikman 2009; Young 2000). Ennakkoluulot sekä suoranainen vähemmistöjen välttely ja syrjintä saattavat johtaa siihen, että etenkin etuoikeutetussa taloudellisessa ja sosiaalisessa asemassa olevat yksilöt karttavat alueita, joiden he kokevat olevan kaupungin ”hierarkiassa” alempiarvoisia. Toisaalta joidenkin ryhmien taloudellinen todellisuus on sellainen, ettei heillä ole edes mahdollisuutta jakaa asuinalueita varakkaimman väestönosan kanssa. Onkin selvää, ettei asuinalueiden eriytyminen ole puhtaasti vapaaehtoisuuteen perustuva ilmiö, vaan rakenteellinen, syvälle juurtunut ja monisyinen prosessi, joka on vahvistumassa monissa länsimaissa, mukaan lukien Suomessa (Kauppinen ja Vaalavuo 2017; Rasinkangas 2013).

Asuinalueiden eriytyminen antaa sosiaalisen merkityksen kaupunkialueelle ja sen osille. Asuinalueet eivät kehity tasa-arvoisesti, jolloin eriytyminen tuottaa kahtiajakautumista saman kaupungin sisällä. Samalla kuin osassa kaupunkia naapurustot kehittyvät, yhteydet paranevat, kiinteistöjen arvot nousevat ja elämä on rauhallista sekä vakaata; toisella puolella samaa kaupunkia voidaan painia vanhentuvan infrastruktuurin sekä moninaisten sosiaalisten ongelmien ja jopa turvattomuuden tunteiden kanssa.

Asuinalue vaikuttaa jokaisen yksilön elämään lapsesta alkaen. Sosiaalinen ympäristö vaikuttaa koulun valintaan, kaveripiiriin, harrastuksiin, myöhempään koulutukseen, pääsyyn työmarkkinoille, käytössä oleviin palveluihin – vain joitakin mainitakseni. Jopa Suomen kaltaisessa verrattain tasa-arvoisessa maassa, jossa lähes kaikki lapset käyvät julkista koulua, niin kutsuttu ”koulushoppailu” on tunnistettava ilmiö.

Naapurustovaikutus (neighborhood effect) koostuu kahdesta yhteen kietoutuneesta ilmiöstä (ks. esim. Miller 1977; Pattie ja Johnston 2000; 2016). Ensinnäkin ihmiset ovat hyvin valikoivia asuinalueensa suhteen. He punnitsevat useita eri asioita, kuten sijaintia, hintatasoa, palveluvalikoimaa, liikennöintiä, vapaa-ajan mahdollisuuksia ja niin edelleen. Toisille asuinalueen valinta

voi olla myös tapa kommunikoida jotakin; esimerkiksi korostaa omaa varallisuutta, arvoja tai elämäntapaa. Näistä syistä monien sosioekonomisten muuttujien suhteen samankaltaiset ihmiset – sekä tiedostaen että tiedostamattaan – päätyvät asumaan samoille alueille, mikä johtaa asuinalueiden eriytymiseen. Toiseksi asuinalue vaikuttaa siellä asuvien ajatteluun ja käyttäytymiseen. On havaittu, että välittömällä elinympäristöllä on vaikutuksia muun muassa yksilöiden poliittisiin asenteisiin, heidän vuorovaikutukseensa muiden ryhmien kanssa sekä poliittiseen aktiivisuuteen, kuten puoluesamaistumisen voimakkuuteen sekä äänestyskäyttäytymiseen (McPherson ym. 2001; Pattie ja Johnston 2000; 2016).

Samalla kun taustoiltaan ja elämäntilanteiltaan samankaltaiset ihmiset asettuvat usein asumaan samoille alueilla, on todennäköistä, että tietyt asenteet ja maailmankatsomukset ovat yliedustettuna tietyillä alueilla samalla kun täysin toisenlaiset näkemykset hallitsevat toisilla alueilla. Nämä paikallisesti hallitsevat asenteet välittyvät naapurustossa monin tavoin (ks. esim. Leino ja Ylisalo 2021; Pattie ja Johnston 2016). Ihmiset keskustelevat naapuriensa kanssa, tapaavat muita erilaisissa tapaamispaikoissa, kuten koulussa, päiväkodissa, puistossa, urheiluseurassa, uskonnollisessa yhteisössä tai muussa vastaavassa, sekä saavat tietoa lähialueensa tapahtumista lukemalla niistä sekä perinteisestä että sosiaalisesta mediasta. Näin ollen asuinalueet muodostavat alueellisesti rajattuja, paikallisia verkostoja, joihin kuuluu enimmäkseen samankaltaisia ja suunnilleen samalla tavalla maailmaa katsovia ihmisiä. Näissä verkostoissa paikallisesti määrittynyt, osin vinoutunut informaatio kiertää ihmiseltä toiselle. Verkostoissa tapahtuvien kohtaamisten ja keskusteluiden pohjalta ennakkokäsitykset saattavat lujittua sekä asenteet vahvistua tai jopa kärjistyä. Koska naapurustoverkosto kannustaa tietynlaiseen ajatteluun sekä toimintaan, on myös mahdollista, että eri mieltä oleva vähemmistö joko hiljenee tai kääntyy enemmistön kannalle. (McPherson ym. 2001; Pattie ja Johnston 2000; 2016.) Tällöin asuinalueet saattavat muodostaa alueellisesti rajatun asenne-enklaavin, joka ajan kanssa edesauttaa poliittista eriytymistä sekä polarisaatiota, muodostaen lopulta samanmielisten ihmisten ”kuplan”.

Tutkimukset (Leino ja Himmelroos 2019; Leino ja Ylisalo 2021) osoittavat, että asenteet maahanmuuttoa kohtaan vaihtelevat huomattavasti kaupungin eri osien välillä. Kosmopoliittisesti ajattelevat ihmiset yksinkertaisesti päätyvät todennäköisesti asumaan eri alueille kuin antikosmopoliittisesti ajattelevien ihmisten enemmistö. Samalla naapurustojen muodostamat asenne-enklaavit kannustavat tietynlaiseen ajatteluun. Tämä vaikutus havaittiin erityisesti nuorten keskuudessa (Leino ja Ylisalo 2021). Tästä voidaan päätellä, että yksilön välittömällä asuinympäristöllä lapsuudessa, nuoruudessa ja varhaisaikuisuudessa on suurta merkitystä sille, minkälaisiksi hänen asenteensa muotoutuvat. Koska merkittävät muutokset asenteissa myöhemmin elämässä ovat harvinaisempia (Goldman ja Hopkins 2020), yksilön nuoruudessa asuttaman asuinympäristön merkitystä yhteiskunnallisten näkemysten muotoutumisessa ja poliittisten jakolinjojen synnyssä ei tulisi vähätellä.

On selvää, ettei esimerkiksi nuorten maahanmuuttoasenteita mitattaessa ole yksiselitteistä erottaa kodin ja muun välittömän sosiaalisen ympäristön vaikutuksia toisistaan. Lisäksi emme voi täysin varmasti tietää, johtuuko jonkin alueen vallitseva asenne samanmielisten hakeutumisesta alueelle vai alueen sisäisestä asenteiden lujittumisesta. Aiheesta tehty empiirinen tutkimus on vielä vähäistä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että asuinalueiden eriytyminen voi muodostaa suurten kaupunkien sisälle alueellisesti määrittäviä jakolinjoja. Kiihtyvä naapurustojen välisen

eriarvoisuuden kasvu saattaa edelleen kärjistää näiden asenteiden polarisaatiota sekä kielteisiä tunteita ”toisiksi” koettuja kohtaan.

POLARISAATION HALLINTA

Kuten aiemmin olen esittänyt, eriävät asenteet ja ristiriidat ovat olennainen osa demokraattisesti hallittuja yhteiskuntia. Mikäli yhteiskunnan polarisaatio kuitenkin lamauttaa julkista keskustelua, kaventaa ihmisten mahdollisuuksia tulla kuulluksi tai rapauttaa poliittisen päätöksenteon järjestelmiä, on syytä ainakin pohtia sen hallintaa. Asuinympäristöjen erilaistumisesta johtuvaa yhteiskunnallisen asenneilmapiirin polarisaatiota voidaan käytännössä pyrkiä hallitsemaan kahdella eri tavalla; joko *puututaan juurisyihin* eli Suomen eri alueiden väliseen eriarvoistumiseen sekä asuinalueiden eriytymiseen tai pyritään *hillitsemään ryhmäpolarisaation johtavia tendenssejä* yhteiskunnan kohtaamista sosiaalisista murroksista huolimatta.

Juurisyihin puuttuminen

Suomea voidaan taloudellisessa mielessä pitää yhtenä Euroopan keskuspainotteisimmista valtioista, vaikka kunnat ovatkin tähän saakka vastanneet suurimmasta osasta Suomen julkisen sektorin tuloista ja menoista (kuntien julkiset palvelut siirtyvät hyvinvointialueille alkuvuodesta 2023). Erot suurten kaupunkien – erityisesti pääkaupunkiseudun – sekä pienempien kuntien ja maaseudun välillä ovat valtavat. Sen lisäksi, että suosituimmat korkeakoulut sijaitsevat suurissa kaupungeissa, suuri osa uusista työpaikoista syntyy pääkaupunkiseudulle. Monien kuntien taloudellinen autonomia on heikko: kaksi kolmesta kunnasta saa enemmän tuloja valtiolta kuin kuntalaisiltaan keräämillä veroilla. Myöskään uusilla hyvinvointialueilla ei ole ilman verotusoikeutta mahdollisuutta vastata omasta rahoituksestaan. (Moisio ja Sirviö 2021; Rother 2021, 14.) Alueiden taloudellisen eriarvoisuuden merkitystä korostaa se, että nykyisellään ne joutuvat kilpailemaan keskenään kansallisesta ja EU-rahoituksesta, mikä osaltaan saattaa ennemmin kasvattaa eroja kuin vähentää niitä.

Taloudellisten vaikeuksien lisäksi on myös institutionaalisia sekä demokraattisia haasteita. Suomalainen kunta on periaatteessa vahva ja itsenäinen vallankäyttäjä ”paperilla”, mutta todellisuudessa tilanne on erilainen. Koska suurella osalla pienemmistä kunnista on vaikeuksia suorittaa itsenäisesti lakisääteisistä tehtävistään, monien palveluiden järjestäminen on keskitetty kuntayhtymille. Tällöin pienemmillä paikkakunnilla kuntalaisilla ei enää ole suoraa vaikutusmahdollisuutta päättää palveluiden tuottamisesta, saati valvoa päätöksentekijöiden tekemisiä. Uusi hallinnon alueellinen taso, hyvinvointialueet, on puolestaan tehtäväkentältään vielä hyvin rajattu, eikä suurella osalla suomalaisista ole toistaiseksi selvää kuvaa sen toiminnasta. Kansalaisten äänestysinto ensimmäisissä maakuntavaaleissa jäikin matalaksi (Helimäki 2022).

On hyvin vaikeaa kuvitella, että kaupungistumisen kaltaista megatrendiä voitaisiin kääntää yksinkertaisin poliittisin toimin. Suuret erot paikallisella tasolla sekä taloudellisesti, institutionaalisesti että demokraattisesti johtavat siihen, että vain hyvin harvan kunnan voidaan nähdä

olevan merkittävä itsenäinen vallankäyttäjäksi kansallisen politiikan tasolla. Suurilla kaupungeilla on merkittävää vaikutusvaltaa, jota ne ovat myös aktiivisesti rakentaneet, ylläpitäneet ja suojaaneet. Esimerkiksi kun hallituksen suunnitelmat aluehallinnon kehityksen suunnasta eivät suurten kaupunkien johtajien mielestä ottaneet tarpeeksi hyvin huomioon niiden tarpeita, Helsingin johdolla viriteltiin ”kaupunkien kapinaa” (Yle 2022b). Pienten kuntien asukkaiden kokemukset eriarvoisuudesta, tuntemukset syrjäytetyksi tulemisesta kansallisen tason politiikassa tai mahdolliset kasvavat epäluulot keskushallintoa kohtaan tuntuvat tätä taustaa vasten loogisilta.

Aluehallinnon luominen, vakiinnuttaminen ja kehittäminen on monimutkainen prosessi ja huomioitavia asioita on lukemattomia. Samalla kun varmistetaan, että uusi hallinnon taso kykenee suoriutumaan sille annetuista tehtävistä demokraattisesti valittujen päättäjien johtamana, joudutaan väistämättä myös pohtimaan hyvinvointialueiden vallankäyttöä suhteessa kansalliseen ja paikalliseen tasoon. Onko ”luonnollinen” kehityskulku kohti autonomisempia – kenties omasta rahoituksestaan vastaavia – alueita, joiden tehtäväkenttä laajenee muiden hallinnon tasojen kustannuksella? Miten varmistamme harvaanasuttujen seutujen äänen poliittisessa päätöksenteossa ilman, että niiden merkitys kuitenkin kasvaa suhteettoman suureksi?

Mikäli katsomme, että yhteiskunnallisten näkemysten polarisaatio ja julkisen keskustelun kärjistymisen ovat yhteydessä ristiriitoihin suurten kaupunkien ja pienempien kuntien välillä, se entisestään kannustaa puuttumaan asuin ympäristöjen väliseen erilaistumiseen. Aluehallinnon kehittäminen ja siihen liittyvät päätökset saattavat epäsuorasti joko edesauttaa tai hidastaa asuin ympäristöjen erilaistumista, kunhan näistä asioista päättävät tahot sisäistävät, että heidän työllään on vaikutusta myös yhteiskunnan polarisoitumiskehityksessä. Andrés Rodríguez-Pose (2018) korostaa alueiden tällä hetkellä piilossa olevan potentiaalisen maksimointia keinona puuttua eriarvoisuuskehitykseen. Kyse ei siis ole vain tulonsiirroista rikkaammilta alueilta köyhemmille tai investointien ohjaamisesta kaupungeista kohti harvemmin asutettuja seutuja poliittisin päätöksin, vaan siitä, että näille alueille luodaan itsenäinen visio, strategia ja tarkoitus, jotka ottavat huomioon alueelliset erityispiirteet vahvuuksineen ja heikkouksineen.

Asenteiden eriytymisen ja ryhmäpolarisaation huomioiminen ovat erityisen tärkeitä maahanmuuttopolitiikan kannalta. Maahanmuutto tarjoaa monille alueille merkittävän mahdollisuuden väestön ikääntymisestä johtuvien vaikeuksien lievittämiseen sekä väestön ikärakenteen korjaamiseen. Jo nyt vieraskieliset ovat merkittävä työvoiman lähde maaseudun kausitöissä. Päättäjien tuleekin pohtia, miten nämä mahdollisuudet voidaan hyödyntää ilman, että maahanmuuttoasenteiden merkitys yhteiskunnallisena ristiriitautuvuutena korostuu. Kuinka myös pienemmät kunnat saadaan näyttäytymään maahanmuuttajille houkuttelevina pysyvinä asuin ympäristöinä? Entä kuinka kaupunkien ja maaseudun väliset merkittävät erot asenteissa otetaan maahanmuuttopolitiikassa huomioon?

Samankaltaisia kysymyksiä on pohdittava myös suurten kaupunkien sisällä. Asuinalueiden eriytymisen seurauksena kaupunkien eri pienalueet muodostavat keskenään taloudellisesti, sosiaalisesti ja poliittisesti heterogeenisen joukon. Kaupunkialueen sisäiseen eriytymiseen voidaan vaikuttaa useilla eri tavoilla, kuten kaupunkisuunnittelulla sekä asunto- ja koulutuspolitiikalla (Kauppinen ja Vaalavuo 2017). Suunnitellessaan muun muassa erityyppisten asuntojen sijoittelua, pääsyä erilaisten palvelujen piiriin sekä koulujen oppilaaksiottoalueiden rajoja kuntapäätäjien on otettava huomioon eri alueiden nykyinen ja tuleva väestörakenne. Samalla kuntien sisällä tapahtuva päätöksenteko tarvitsee tuekseen kuntien rajat ylittävää sekä alueellista yhteistyötä.

Koska asuinalueet ovat vahva sosiaalisten ärsykkeiden lähde, niiden eriytymiseen puuttumisella pystyttäisiin mitä todennäköisemmin myös puuttumaan yhteiskunnan polarisaatioon.

Suorat keinot polarisaation vähentämiseen

Suzanne Mettler ja Trevor Brown (2022, 140) esittävät, että suoraviivaisin tapa vähentää tunnepitoisen polarisaation vaikutuksia on kääntää poliittisen keskustelun huomiota myös niihin asiakysymyksiin, jotka yhdistävät äänestäjiä. Puolueille ja yksittäisille poliitikoille saattaa lyhyellä tähtämellä olla edullista korostaa vain jakavia yhteiskunnallisia kysymyksiä, kuten maahanmuuttoa tai ilmastopoliitikkaa. Tämä lisää äänestäjien taipumusta muodostaa näkökantojaan erilaisista asiakysymyksistä ryhmäidentiteettiin perustuvien ”oikopolkujen” kautta ja ruokkii tunnepitoista jakoa ”meihin” ja ”muihin”. Samalla puolueet voivat pyrkiä retorisin keinoin rakentamaan ”muureja” näihin yksittäisiin kysymyksiin eri tavoilla suhtautuvien välille; huolimatta siitä, että monen muun asiakysymyksen kohdalla ryhmien jäsenet ovat itseasiassa yhtä mieltä. Maahanmuuttoon eri tavalla suhtautuminen ei välttämättä tarkoita sitä, että samalla oltaisiin vahvasti erimielisiä esimerkiksi verotukseen, koulutukseen tai maanpuolustukseen liittyvissä kysymyksissä. Kevään 2022 Nato-jäsenyyttä koskeva julkisen mielipiteen äkkinäinen muutos kuvastaa sitä, miten erilaiset ryhmät voivat löytää yhtenevän kannan yhdessä asiakysymyksessä muista erimielisyyksistä huolimatta. Poliitikkojen retoriikalla on siis suuri merkitys. On osittaan heidän valintansa pyrkivätkö he ryhmiä sisäisesti lujittamaan, mutta niitä toisista erottavaan julkiseen keskusteluun, vai ryhmiä yhdistävään retoriikkaan.

Paikoin vaikuttaa siltä, että kansallisella tasolla uutisointia ja julkista keskustelua hallitsee perusolettamus, jossa suurten kaupunkiseutujen ulkopuolinen Suomi väijäämättä asemoidaan syrjäseuduksi. Tämä asetelma ei luo koheesiota, vaan polarisoivan jaon ”voittajiin” ja ”häviäjiin”. On tärkeää, että Suomessa päättäjät ottaisivat avoimemmin kantaa alueiden välisiin ristiriitoihin sekä haastaisivat tätä yksinkertaista mielikuvaa. Julkisessa keskustelussa tulisi pohtia sitä, miten kansalliset alueiden kehitysresurssit ja julkiset panostukset voidaan jakaa oikeudenmukaisesti ja kuinka kaupunkiseudut sekä paikallisyhteisöt voidaan kytkeä osaksi kansallisen tason poliittista yhteisöä.

Jos miellämme edustuksellisen demokratian kilpailulliseksi järjestelmäksi, jonka määrittävänä tekijänä ovat vapaat ja reilut vaalit hallitsijoiden valitsemiksi (ks. esim. Przeworski 2019), ajatus puolueiden tai yksittäisten poliitikkojen pyrkimyksestä rakentamaan tai yhdistävään retoriikkaan saattaa tuntua vieraalta. Äänestäminen on erinomainen keino tehdä kollektiivisia päätöksiä tai valita edustajat ehdokkaiden joukosta, mutta polarisoituneessa kontekstissa vaalit tai kansanäänestykset eivät erityisesti korosta inklusiivisuutta, vastavuoroista vaihtoehtojen puntarointia, kuuntelemista tai välttämättä edes faktoihin perustuvaa argumentointia. Tärkeää on omien kannattajien mobilisointi ja äänten maksimointi. Negatiivisen kampanjoinnin, harhaanjohtamisen tai suoran valehtelun yhteys tunnepitoiseen polarisaatioon on ilmeinen. (Ks. esim. Chambers 2001; Ford ja Goodwin 2017; McCoy ym. 2018.)

Ryhmäpolarisaatioon kannustavien taipumusten lieventämiseksi demokraattisten yhteiskuntien tulisi ottaa käyttöön myös sellaisia osallistumistapoja, jotka eivät perustu kilpailukeskeiseen edustukselliseen demokratiaan. *Puntaroivan eli deliberatiivisen demokratian* keskeinen

idea on, että poliittisen päätöksenteon oikeutus perustuu eri näkökulmat huomioivaan ja niitä tasapuolisesti puntaroivaan julkiseen keskusteluun. Puntaroinnissa olennaista on mahdollisimman inklusiivinen ja monimuotoinen osallistujajoukko sekä se, että erilaisia keskustelussa esiintyville argumenteille ja näkökannoille esitetään perusteet. Mielipiteitä arvioidaan niiden ansioiden perusteella, ei lausujan puoluekannan tai ryhmäidentiteetin perusteella. (Dryzek ym. 2019; Herne ja Setälä 2005.) Tämä voisi mahdollistaa paitsi äänen antamisen eri alueille, myös erilaisissa asuinympäristöissä asuvien ihmisten kohtaamisen.

Puntaroivan keskustelun seurauksena keskustelijat oppivat ymmärtämään toistensa näkökantoja, jopa niiden, joiden kanssa he ovat täysin eri mieltä. Samalla heillä on entistä laajempi yhteisymmärrys siitä, minkälaiset argumentit ja näkökannat ovat kysymyksen kannalta olennaisia. Osallistujien tiedot käsiteltävästä aiheesta kasvavat ja virhekäsitykset vähenevät. (Dryzek ym. 2019.) Yhteiskunnallisen ilmapiirin kehittämisen kannalta keskeistä on se, että puntarointiin liittyvät säännöt ja normit näyttävät vähentävän ryhmäpolarisaatioon kannustavia taipumuksia (ks. esim. Grönlund ym. 2015; Strandberg 2019).

Mikäli asuinympäristöjen määrittämät yhteiskunnalliset jakolinjat vahvistuvat, tulisi puntarointiin perustuvien menetelmien mahdollisuudet poliittisen päätöksenteon eri tasoilla tunnistaa. Kun julkisen sektorin tehtäviä siirryy alueiden järjestettäväksi, on lähidemokratian toteutumiseen kiinnitettävä aiempaa enemmän huomiota. Samalla esimerkiksi suurissa kaupungeissa kunnallisten päätöksentekijöiden etäisyys keskivertoasukkaaseen on oletettavasti pidempi kuin pienissä kunnissa. Asuinalueiden eriytyessä tästä etäisyydestä oletettavasti kärsivät eniten heikoimmassa asemassa olevien naapurustojen asukkaat, joiden ääni saattaa todennäköisimmin jäädä kuulumattomiin. Samalla kun puntaroivan demokratian menetelmät, kuten kansalaisraadit tai -kokoukset, saattavat tehdä julkisesta keskustelusta inklusiivisempaa ja monimuotoisempaa, ne voivat myös mahdollistaa keskeisten yhteiskunnallisten asiakysymysten käsittelyn ilman puolue- ja ryhmäidentiteetteihin nojaavan kilpailullisen demokratian paineita.

LOPUKSI

Tässä artikkelissa tarkoitukseni on ollut esittää, miten polarisaatiota voidaan tarkastella Suomessa; poliittisessa ympäristössä, jolle ovat leimallista monipuoluejärjestelmä, laajat hallituskoalitiot sekä verrattain vähäinen puolueiden ideologinen polarisaatio. Esitän, että tässä ympäristössä ei tulisi tarkastella vain puolueiden ideologisten erojen muutosta tai puoluesamaistuneiden äänestäjien tunneperäistä polarisaatiota, vaan huomiota on kiinnitettävä erityisesti sellaisiin yhteiskunnallisiin kehityskulkuihin, jotka noudattelevat kaksinapaistumisen logiikkaa. Asuinympäristöjen erilaistumisen sekä alueiden välillä että kaupunkien sisällä on esimerkki kehityksestä, jossa ainakin mielikuvien tasolla on kyse ”voittajista” ja ”häviäjistä”. Tätä kahtiajakoa noudatteleva tunnepitoinen samaistuminen jompaankumpaan osapuoleen synnyttää asetelman, joka potentiaalisesti johtaa polarisaatioon.

On tärkeää huomioida, että sosiaalinen ja poliittinen eriytyminen ovat linkittyneitä. Kuitenkaan niiden välinen syy-seuraussuhde ei välttämättä ole yksiselitteinen. On itseasiassa varsin todennäköistä, että samalla kun asuinympäristö muokkaa yksilön asenteita, yksilön oma

maailmankatsomus ja näkemykset erilaisista yhteiskunnallisista kysymyksistä vaikuttavat siihen, missä hän päättää asua. Yhteiskunnallinen polarisaatio on siis paitsi osin asuinympäristöjen erilaistumisen seuraus, myös syy.

Artikkelin esimerkkinä on toiminut maahanmuuttoasenteiden tarkastelu, mutta alueellisen eriarvoistumisen sekä asuinalueiden eriytymisen seurauksena monet muut asiakysymykset saattavat olla polarisaatiokehityksen kannalta selvästi keskeisemmässä asemassa kuin maahanmuuttoasenteet. Vuoden 2023 eduskuntavaalien alla on varsin todennäköistä, että esimerkiksi energiaan sekä muihin välttämättömiin elinkustannuksiin liittyvät kysymykset saavat aluepoliittisia ulottuvuuksia. Myös väistämättömään ilmastosiiirtymään liittyy toimia, joiden oikeudenmukaisuuden arviointi sekä tehokas toteuttaminen edellyttävät erilaisten asuinympäristöjen huomioimista.

Tässä artikkelissa ei ole lainkaan käsitelty median merkitystä yhteiskunnallisen ilmapiirin kärjistyksessä. Tämä ei tarkoita, etteikö perinteisen ja sosiaalisen median rooli olisi merkittävä. Median politisoituminen voi polarisoida yhteiskunnallista keskustelua, mutta toisaalta myös yhteiskunnallinen polarisaatio saattaa suuresti muokata ihmisten median käytön tottumuksia. Vastakkainasettelun syventyminen saattaa entistä enemmän kannustaa ihmisiä lukemaan yhteiskunnallisista asiakysymyksistä sekä käymään julkista keskustelua areenoilla, joissa näkemykset ovat yhteensopivia heidän omien asenteidensa kanssa. Samalla kun poliittinen lehdistö saattaa olla tekemässä paluuta (Luostarinen ja Salokangas 2022), myös verkosta on helppo löytää samanmielistä seuraa. Poliittisen keskustelun siirtyminen osittain sosiaalisen median alustoille, joissa näkyvyyttä voidaan hakea kärjekkäillä viesteillä, ruokkii entisestään polarisaatiota. Enklaavitkin voidaan siis nähdä sekä asenneilmapiirin kärjistyksen edesauttajana että siitä johtuvana trendinä.

Näiden kehityskulkujen syiden ja seurausten tunnistamisen sekä niihin vastaamisen voidaan hyvällä syyllä katsoa olevan suomalaisen demokratian kohtalonkysymys. Mikäli suomalainen yhteiskunnallinen asenneilmapiiri alkaisi enenevästi noudattaa kahtiajakautuneen kansakunnan logiikkaa olisi konsensukseen ja tiettyyn ”ideologiattomuuteen” perustuva poliittinen kulttuurimme ja päätöksentekojärjestelmämme syvän murroksen edessä (ks. esim. Isotalo ym. 2020). Myös äänestäjien olisi vaikeampaa hyväksyä poliittisia kompromisseja ja politiikkatoimien oikeutuksen arviointiin suhtauduttaisiin todennäköisesti aiempaa ehdottomammin sen mukaisesti, vastaako niiden sisältö omia näkemyksiä. Kuitenkin demokratiassa olisi tärkeää hyväksyä politiikan oikeutus myös silloin kun valtaapitävien arvot, ohjelmat tai päätökset eivät itseään miellytä.

Suomen demokratia ei näytä yhtä kahtiajakautuneelta kuin monet verrokkimaat (Reiljan 2019), ja suuri osa suomalaisista äänestäjistä asettuu GAL–TAN-ulottuvuudella lähelle janan keskikohtaa (Isotalo ym. 2020). Juha Ylisalo (2017) kuitenkin osoittaa, että demokratiamyönteisyys sekä sitoutuminen kansanvallan arvoihin ja normeihin saattavat olla laskussa samalla kun ihmiset ovat entistä avoimempia erilaisille teknokraattisille tai jopa autoritaarisille vaihtoehdoille. Siksi ensisilmäyksellä vähäpätöisiltäkin tuntuvat signaalit polarisoitumisesta on syytä ottaa vakavasti.

KIITOKSET

Haluan kiittää kahta vertaisarvioitsijaa sekä *Politiikka*-lehden toimitusta avuliaista ja rakentavista kommentteista sekä parannusehdotuksista. Lisäksi olen kiitollinen Viena Haveriselle, Henri Vogtille sekä Juha Ylisalolle heidän avustaan ja neuvoistaan kirjoitusprosessin eri vaiheissa.

LÄHTEET

- Aro, Timo. 2017. Kaupungistumisen trendi. Teoksessa *#Makuvaalit. Pientä hienosäättöä maakuntavaaleihin*. Helsinki: Ajatuspaja Toivo, 10–19. <https://toivoajatuspaja.fi/tyon-alla/demokratiahaasteet-maakuntavaaleissa/>
- Ajzen, Icek. 2005. *Attitudes, personality, and behavior*. Berkshire: McGraw-Hill Education
- Allport, Gordon W. 1954. *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Avonius, Marja ja Kestilä-Kekkonen, Elina. 2018. Suomalaisten maltilliset ja kirjavat maahanmuuttoasenteet. *Yhteiskuntapolitiikka* 83:1, 84–95.
- Beck, Ulrich ja Grande, Edgar. 2007. *Cosmopolitan Europe*. Cambridge: Polity Press.
- Borg, Sami. 2020. Asiakysymykset ja äänestäjien liikkuvuus. Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastonmuutos – Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Helsinki: Oikeusministeriö, 240–259.
- van der Brug, Wouter ja Harteveld, Eelco. 2021. The conditional effects of the refugee crisis on immigration attitudes and nationalism. *European Union Politics* 22:2, 227–247.
- Castle, Jeremiah J. ja Stepp, Kyla K. 2021. Partisanship, Religion, and Issue Polarization in the United States: A Reassessment. *Political Behavior* 43:3, 1311–1335.
- Chambers, Simone. 2001. Constitutional referendums and democratic deliberation. Teoksessa Matthew Mendelsohn ja Andrew Parkin (toim.), *Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*. New York: Palgrave Macmillan, 231–255.
- Crano, William D. ja Gardikiotis, Antonis. 2015. Attitude Formation and Change. Teoksessa James D. Wright (toim.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Oxford: Elsevier, 169–174.
- Dryzek, John S., Bächtiger, André, Chambers, Simone, Cohen, Joshua, Druckman, James N., Felicetti, Andrea, Fishkin, James S., Farrell, Davis M., Fung, Archon, Gutmann, Amy, Landemore, Hélène, Mansbridge, Jane, Marien, Sofie, Neblo, Michael A., Niemeyer, Simon, Setälä, Maija, Slothuus, Rune, Suiter, Jane, Thompson, Dennis ja Warren, Mark E. 2019. The crisis of democracy and the science of deliberation. *Science* 363:6432, 1144–1146. <https://doi.org/10.1126/science.aaw2694>
- Ford, Robert ja Goodwin, Matthew. 2017. Britain after Brexit: A nation divided. *Journal of Democracy* 1:1, 17–30.
- Ford, Robert ja Jennings, William. 2020. The Changing Cleavage Politics of Western Europe. *Annual Review of Political Science* 23: 1–17. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-052217-104957>
- Goldman, Seth K. ja Hopkins, Daniel J. 2020. Past Place, Present Prejudice: The Impact of Adolescent Racial Context on White Racial Attitudes. *The Journal of Politics* 82:2, 529–542.
- Grönlund, Kimmo, Setälä, Maija ja Herne, Kaisa. 2015. Does Enclave Deliberation Polarize Opinions?

- Political Behavior* 37:4, 995–1020.
- Haavisto, Ilkka. 2019. *Härmä sulaa. Suomalaisten maahanmuuttoasenteet pehmenevät, mutta muutos on hidas*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta.
- Herne, Kaisa ja Setälä, Maija. 2005. Deliberatiivisen demokratian ihanteet ja kokeilut. *Politiikka* 47:3, 175–188.
- Homola, Jonathan ja Tavits, Margit. 2017. Contact Reduces Immigration-Related Fears for Leftist but Not for Rightist Voters. *Comparative Political Studies* 51:13, 1789–1820.
- Iyengar, Shanto, Gaurav Sood ja Yphtach Lelkes. 2012. Affect, Not Ideology: A Social Identity Perspective on Polarization. *Public Opinion Quarterly* 76:3, 405–431. <https://doi.org/10.1093/poq/nfs038>
- Isotalo, Veikko, Söderlund, Peter ja von Scoultz, Åsa. 2020. Polarisoituuko politiikka Suomessa? Puolueiden äänestäjäkuntien arvosiirtymät 2003–2019. Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastonmuutos – Eduskuntavaalitutkimus 2019*. Helsinki: Oikeusministeriö, 288–306.
- Jaakkola, Magdalena. 2009. *Maahanmuuttajat suomalaisten näkökulmasta. Asennemuutokset 1987–2007*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Kauppinen, Timo M. ja Vaalavuo, Maria. 2017. *Työikäisen väestön alueellinen eriytyminen synnyinmaan ja tulotason mukaan suurilla kaupunkiseuduilla*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kekkonen, Arto ja Ylä-Anttila, Tuomas. 2021. Affective blocs: Understanding affective polarization in multiparty systems. *Electoral Studies* 72. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2021.102367>
- Kekkonen, Arto, Suuronen, Aleks, Kawecki, Aleks ja Strandberg, Kim. 2022. Puzzles in affective polarization research: Party attitudes, partisan social distance, and multiple party identification. *Frontiers in Political Science* 22. <https://doi.org/10.3389/fpos.2022.920567>
- Kriesi, Hanspeter ja Schulte-Cloos, Julia. 2020. Support for radical parties in Western Europe: Structural conflicts and political dynamics. *Electoral Studies* 65, 102–138.
- Laughland-Booÿ, Jacqueline, Skrbiš, Zlatko ja Tanter, Bruce. 2015. Crossing boundaries: Understanding the pro asylum narratives of young Australians. *Ethnicities* 16:5, 752–769.
- Leino, Mikko ja Himmelroos, Staffan. 2019. How context shapes acceptance of immigrants: the link between affective social distance and locational distance, *Ethnic and Racial Studies* 43:10, 1890–1908. DOI: 10.1080/01419870.2019.1665696
- Leino, Mikko ja Ylisalo, Juha. 2021. Does in-group consolidation polarize attitudes toward immigrants? *Political Studies*. DOI: 10.1177/0032321721998929
- Luostarinen, Heikki ja Salokangas, Raimo. 2022. Poliittisen lehdistön paluu. *Kanava* 4:22, 32–37.
- Maxwell, Rahsaan. 2019. Cosmopolitan Immigration Attitudes in Large European Cities: Contextual or Compositional Effects? *American Political Science Review* 113:2, 456–474.
- McCoy, Jennifer, Rahman, Tahmina ja Somer, Murat. 2018. Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities. *American Behavioral Scientist* 62:1, 16–42
- McPherson, Miller, Smith-Lovin, Lynn ja Cook, James M. 2001. Birds of a Feather: Homophily in Social Networks, *Annual Review of Sociology* 27:1, 415–444.
- Mercier, Hugo ja Landemore, Hélène 2012. Reasoning is for Arguing: Understanding the successes and failures of deliberation: Reasoning Is for Arguing. *Political Psychology* 33:2, 243–58.
- Mettler, Suzanne ja Brown, Trevor. 2022. The Growing Rural-Urban Political Divide and Democratic Vulnerability. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 699:1, 130–142.

- <https://doi.org/10.1177/00027162211070061>
- Miller, William. L. 1977. *Electoral Dynamics in Britain Since 1918*. Lontoo: Macmillan.
- Moisio, Sami ja Sirviö, Heikki 2021. Aluerakenne, alueellinen erivertaisuus ja Suomen aluekehitys. *Terra* 133:3, 113–127. <https://doi.org/10.30677/terra.100115>
- Mutz, Diana C. 2006. *Hearing the Other Side: Deliberative Versus Participatory Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, Pippa ja Inglehart, Ronald. 2019. *Cultural Backlash. Trump, Brexit and Authoritarian Populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pattie, Charles ja Johnston, Ron. 2000. “People who talk together, vote together”: an exploration of contextual effects in Great Britain. *Annals of the Association of American Geographers* 90:1, 41–66.
- Pattie, Charles ja Johnston, Ron. 2016. Talking with one voice? Conversation networks and political polarization. *The British Journal of Politics and International Relations* 18:2, 482–497.
- Pettigrew, Thomas ja Tropp, Linda R. 2006. A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory. *Journal of Personality and Social Psychology* 90:5, 751–783.
- Phillips, Joseph. 2022. Affective Polarization: Over Time, Through the Generations, and During the Lifespan. *Political Behavior* 44, 1483–1508.
- Przeworski, Adam. 2019. *Crises of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rasinkangas, Jarkko. 2013. *Sosiaalinen eriytyminen Turun kaupunkiseudulla. Tutkimus asumisen alueellisista muutoksista ja asumispreferensseistä*. Turku: Siirtolaisinstituutti.
- Reiljan Andres. 2019. Fear and loathing across party lines’ (also) in Europe: Affective polarisation in European party systems. *European Journal of Political Research* 59:2, 376–396. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12351>
- Rekker, Roderik, Keijsers, Loes, Branje, Susan ja Meeus, Wim. 2017. The dynamics of political identity and issue attitudes in adolescence and early adulthood. *Electoral Studies* 46, 101–111.
- Rodríguez-Pose, Andrés 2018. The revenge of the places that don’t matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11:1, 189–209. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx024>
- Rother, Natanael. 2021. Suomalainen liittovaltio. Suomi menestyy, kun alueille annetaan lisää valtaa. Teoksessa Natanael Rother, Ilkka Haavisto, Gunnar Wetterberg, Jan Erola ja Sami Metelinen (toim.), *Suomen Yhdysvallat. Näin alueuudistus tulisi tehdä*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta, 9–38.
- Saarinen, Arttu. 2022. *Vastakkainasettelun aika. Poliittinen polarisaatio ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sanderson, Matthew R., Semyonov, Moshe ja Gorodzeisky, Anastasia. 2021. Declining and splitting: Opposition to immigration in the United States, 1996–2018. *International Journal of Intercultural Relations* 80, 27–39.
- Schkade, David, Sunstein, Cass R. ja Hastie, Reid. 2010. When Deliberation Produces Extremism. *Critical Review* 22:2–3, 227–252
- Semyonov, Moshe ja Glikman, Anya. 2009. Ethnic residential segregation, social contacts, and anti-minority attitudes in European societies. *European Sociological Review* 25:6, 693–708.
- Sen, Amartya K. 2006. *Identity & Violence. The Illusion of Destiny*. Lontoo: Penguin Books.
- Spencer, James H. 2014. *Globalization and Urbanization. The Global Urban Ecosystem*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Strandberg, Kim, Himmelroos, Staffan ja Grönlund, Kimmo. 2019. Do discussions in like-minded groups necessarily lead to more extreme opinions? Deliberative democracy and group polarization.

- International Political Science Review* 40:1, 41–57.
- Sunstein, Cass R. 2002. The law of group polarization. *Journal of Political Psychology* 10:2, 175–195.
- Sunstein, Cass R. 2009. *Going to extremes: How like minds unite and divide*. New York: Oxford University Press.
- Westinen, Jussi. 2015. *Cleavages in Contemporary Finland. A Study of Party-Voter Ties*. Turku: Åbo Akademi University Press.
- Yle. 2022a. Polttoaineprotesti on muutakin kuin euroja ja senttejä – taustalla on tunne, ettei oma ääni kuulu, arvioi asiantuntija. <https://yle.fi/uutiset/3-12305048>. Viitattu 11.2.2022.
- Yle. 2022b. Kaupunkien kapinaliike kytee Vapaavuoren kokoon kutsumilla treffeillä. <https://yle.fi/uutiset/3-9865149>. Viitattu 29.4.2022.
- Ylisalo, Juha. 2017. ”Demokratia OK, muukin käy” - EU-aikana aikuistuneet arvostavat demokratiaa muita vähemmän. *Tyytymättömyyden siemenet - mistä populismi tulee?* EVA Raportti 2/2017. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta, 62–87.
- Young, Iris Marion. 2000. *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

KIRJOITTAJATIEDOT

MIKKO LEINO

VTT, yliopisto-opettaja

Valtio-oppi

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Turun yliopisto

molein@utu.fi